

Prof. dr hab. Wiesław Ambrozik

Wydział Studiów Edukacyjnych

UAM w Poznaniu

Recenzja

rozprawy doktorskiej Gabrieli Zuzanny Dobińskiej n.t.: *Świat społeczny wychowawców młodzieżowych ośrodków wychowawczych*, przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Krzysztofa Szmidta; wykonana na zlecenie Komisji Uniwersytetu Łódzkiego ds. stopni naukowych w dyscyplinie pedagogiki i psychologia

Rozpraw i badań poświęconych dzieciom i młodzieży niedostosowanej społecznie oraz działalności wychowawczo - korekcyjnej placówek resocjalizacyjnych jest bardzo wiele. Opisują one z perspektywy rozmaitych podstaw teoretycznych przejawy oraz przyczyny niedostosowania i wykolejenia społecznego nieletnich, a także wynikające z nich koncepcje postępowania profilaktyczno – resocjalizacyjnego, podejmowane bądź w przestrzeni naturalnych środowisk uczestnictwa społecznego tego typu nieletnich, bądź też instytucji wychowawczo - opiekuńczych czy też resocjalizacyjnych. Przedmiotem recenzowanej pracy Autorka wprawdzie uczyniła młodzieżowe ośrodki wychowawcze, jednak obiektem jej badań stali się nie wychowankowie, a wychowawcy tych placówek i ich świat społeczny, a jej celem procesy tworzące i podtrzymujące świat społeczny kadry wychowawczej oraz stanowiące go relacje zarówno pomiędzy samymi wychowawcami, jak i między nimi a wychowankami, a także to jak badana kadra wychowawcza gromadzi, interpretuje i wykorzystuje posiadaną wiedzę i doświadczenie w codziennej pracy wychowawczej. W konsekwencji tak nakreślonych celów badawczych Doktoranta sformułowała problem główny swojej dysertacji sprowadzając go do pytania: *W jaki sposób konstruowany jest świat społeczny wychowawców młodzieżowych ośrodków wychowawczych?* Rozwinięciem niniejszego problemu głównego pracy są trzy problemy szczegółowe zawierające pytania o sposób, w jaki wychowawcy konstruują swój świat społeczny zarówno w relacjach z innymi wychowawcami, jak i z wychowankami, a także o to, jak przebiega sam proces stawiania się wychowawcą młodzieżowych ośrodków wychowawczych.

Tak nakreślona problematyka badawcza pracy została rzetelnie osadzona w literaturze przedmiotu. Teoretyczną podstawą swoich badań uczyniła Autorka teorię interakcjonizmu symbolicznego, z której wyprowadza koncepcję świata społecznego, definiując jego istotę i elementy go konstruujące. Doktorantka bazując zarówno na rodzimej, jak i zwłaszcza anglojęzycznej literaturze przedmiotu kreśli rozmaite ujęcia kategorii świata społecznego, sięgając do jego pierwotnych ujęć, rozmaicie przy tym definiowanych i teoretycznie umiejscowianych, by ostatecznie przyjąć koncepcję światów społecznych osadzoną w paradygmacie symbolicznego interakcjonizmu, prezentowaną zwłaszcza przez Anselma Straussa, często zresztą wykorzystywaną w polskich badaniach nad różnymi grupami zawodowymi. Spośród licznych kryteriów służących opisowi i analizie rozmaitych światów społecznych, Autorka w prezentowanej koncepcji badań własnych szczególną wagę przypisuje działaniom badanych wychowawców, wykorzystywanym przez nich środkom technicznym, przestrzeniom i granicom wspólnego działania oraz towarzyszącym im interakcjom, a także ukrytej wiedzy i wartościom, jakie wnoszą oni w badany świat społeczny.

Nakreślone tu podstawy teoretyczne podejmowanych badań, poprzedzone zostały również rzetelnie przedstawioną charakterystyką działającego w naszym kraju systemu resocjalizacji nieletnich i funkcjonujących w jego ramach młodzieżowych ośrodków wychowawczych (rozdział I). Przedstawione zostały przede wszystkim formalno - prawne podstawy regulujące postępowanie z nieletnimi ulegającymi demoralizacji i wykołejeniu przestępczemu, wraz z krytycznymi refleksjami nad stanem ich funkcjonalności, a także formalne ramy działalności młodzieżowych ośrodków wychowawczych, ich rodzaje i zadania opiekuńczo – wychowawcze oraz resocjalizacyjne, a także totalny wymiar ich codziennej działalności.

Równie wprowadzającą funkcję w problematykę pracy stanowi kolejny rozdział (II z kolei) poświęcony zadaniom i kompetencjom zawodowym pedagogów resocjalizacyjnych pracujących zwłaszcza w instytucjonalnej przestrzeni systemu resocjalizacji nieletnich, w tym i w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych. Autorka bazuje tu głównie na licznych badaniach obrazujących funkcjonowanie tzw. zamkniętych placówek resocjalizacji nieletnich (zakładów wychowawczych i zakładów poprawczych), wydobywając z nich zarówno formalno - prawne zadania i obowiązki przypisywane wychowawcom placówek resocjalizacyjnym, jak i również odwołuje się do pedeutologicznych koncepcji, wizji i roli pedagoga, w tym i pedagoga resocjalizacyjnego. W rozdziale tym zawarte też zostały

rozważania nad kompetencjami pedagoga resocjalizacyjnego, nad jego rolą w procesie ponownej socjalizacji niedostosowanych społecznie bądź już wykolejonych przestępczo nieletnich, ale i również nad rzeczywistym funkcjonowaniem wskazanych pedagogów w przestrzeni placówek resocjalizacyjnych. Niestety badań obrazujących faktyczną działalność pedagogów w przestrzeni systemu resocjalizacyjnego jest stosunkowo niewiele, co zresztą nie może dziwić, bowiem o jego funkcjonowaniu w dalszym ciągu zdecydowanie bardziej decydują jurystyczne niż pedagogiczne koncepcje procesu resocjalizacji oraz wpisujące się w nie oddziaływania dyscyplinująco - izolacyjne, co też w znaczący sposób odbija się na działaniach wychowawczo – uspołeczniających podejmowanych przez pedagogów zatrudnionych w tym systemie.

Skonstruowane przez Doktorantkę podstawy teoretyczne rozprawy niewątpliwie osadzone zostały w bardzo solidnie i celnie dobranej literaturze przedmiotu. Odzwierciedlają one zarówno prawno – organizacyjne ramy funkcjonowania systemu resocjalizacji nieletnich, ze szczególnym uwzględnieniem zadań przypisywanych młodzieżowym ośrodkom wychowawczym oraz pracującej w nich kadrze pedagogicznej, jak i stanowią solidne podstawy podjętych problemów badawczych. One też w pełni uzasadniają przyjętą procedurę badawczą, która mieści się w obszarze badań jakościowych, osadzonych głównie w metodologii teorii ugruntowanej, jako że jedynie ten typ badań umożliwia rzetelne opisanie świata społecznego badanych wychowawców, ich wiedzę i podejmowane w nim działania, właśnie tak jak jest on przez nich samych definiowany i postrzegany. Z tego też względu za podstawową technikę badawczą przyjęła Autorka obserwację uczestniczącą, prowadzoną w jednym z wielkomijskich ośrodków wychowawczych oraz towarzyszące jej wywiady swobodne, etnograficzne i konwersacyjne, przeprowadzone wśród 17 wychowawców i wychowawczyń o różnorodnym doświadczeniu zawodowym i stażu pracy (w tym z 2 dyrektorami), pracujących w bliżej nie określonych, rozproszonych po całym kraju placówkach tego typu. Obrazem poszerzającym wskazane badania stały się także podjęte przez Autorkę obserwacje działań wychowawców poza murami własnych placówek, podczas ich uczestnictwa w środowiskowych konferencjach i szkoleniach metodycznych. Cała ta procedura badawcza została przez Autorkę bardzo szczegółowo i przekonująco opisana, łącznie z wskazaniem na liczne wątpliwości i trudności natury organizacyjnej, etycznej i metodologicznej, co tylko uwiarygadnia rzetelność i trafność wyboru zastosowanej procedury. Wszystko to sprawia bardzo solidne podstawy teoretyczno – metodologiczne prowadzonych przez Doktorantkę badań.

Po przedstawionej tu części teoretyczno – metodologicznej, ujętej w pięciu logicznie i przejrzysto skonstruowanych rozdziałach, następuje część empiryczna rozprawy. Obejmuje ona kolejne trzy rozdziały, w których Autorka prezentuje wyniki swoich badań, przedstawiając w kolejności postrzegany przez badanych proces konstruowania się świata społecznego wychowawców MOW-ów w relacjach z innymi wychowawcami oraz w relacjach tychże wychowawców z wychowankami. Analizę tę rozpoczyna od prezentacji samych aktorów badanego świata i używanych przez nich rekwizytów oraz sceny w obrębie której urzeczywistniają się ich działania. Autorka bazując na narracjach badanych wychowawców, ukazuje znamienne, od zawsze peryferyjne usytuowanie ich świata społecznego, a w zasadzie kilkunastu światów społecznych wychowawców młodzieżowych ośrodków wychowawczych, z których się wywodzili. Jest bowiem rzeczą znamioną, że wszelkie placówki resocjalizacyjne od zawsze lokowane były na peryferiach osad ludzkich, a do tego poprzez swoją architekturę pozostawały niedostępne, często mroczne i nie poddające się kontroli społecznej. Postępujący przy tym proces ich wyobcowywania się z systemu opieki i wychowania doprowadził do tego, że instytucje te nie tylko izolowały wykluczone społecznie jednostki, ale i również same podlegały społecznej marginalizacji wraz pracującą tam kadrami (osiedla/blokowiska funkcjonariuszy służby więziennej, mieszkania przyzakładowe kadry wychowawczej, „wioski dziecięce”, itp.). Z przeprowadzonej analizy wyodrębnia się obraz roli wychowawcy młodzieżowego ośrodka wychowawczego, jego predyspozycji, kompetencji, doświadczeń i umiejętności konstruowania wizerunku własnej roli i ośrodka. Szkoda jednak, że Autorka nie postarała się nieco bliżej scharakteryzować badanych wychowawców i ich placówki, choćby prezentując ich cechy społeczno-demograficzne, staż pracy czy też umiejscowienie oraz specyfikę ośrodków ich zatrudnienia. Istotą jednak tego rozdziału pozostaje analiza procesu stawania się wychowawcą oraz już pełnego wtajemniczenia i funkcjonowania w roli wychowawcy młodzieżowego ośrodka opiekuńczo - resocjalizacyjnego. Przytoczone tu i poddane przez Doktorantkę analizie narracje badanych wychowawców odzwierciedlają zarówno etap testowania nowicjuszy oraz wtajemniczenia ich i przyjęcia do świata wychowawców, jak i proces ich wdrażania się i podlegania zawodowej socjalizacji oraz odkrywania siebie i specyfiki świata społecznego wychowawców badanych ośrodków wraz z doświadczanymi przez nich sytuacjami kryzysowymi, rodzącymi się najczęściej w płaszczyźnie relacji z wychowankami. Zamyka tę część pracy przejrzysty schemat ukazujący proces konstruowania się świata społecznego badanych wychowawców w relacjach z pozostałymi wychowawcami danego ośrodka

Rozdział ten niewątpliwie oddaje nie tylko specyfikę światów społecznych badanych wychowawców, ale i również procesy i dynamikę relacji te światy stanowiące.

Doktorantka przedmiotem analizy kolejnego rozdziału uczyniła z kolei relacje badanych wychowawców z ich wychowankami, jako nieodłączny element kształtujący opisywany świat społeczny. Poprzedza tę analizę klasyfikacja wychowanków i charakteryzujących ich problemów, jaka przewija się w narracjach badanych wychowawców. Okazuje się, że populacja wychowanków najczęściej definiowana jest przez pryzmat ich deficytów bądź potencjałów, co sprawia, że wychowawcy w kontekście autodefinicji własnej roli zawodowej, skłonni są do podejmowania albo działań restrykcyjno – kontrolujących, stosując przy tym z reguły strategię zorientowaną na budowanie formalnego autorytetu bądź instytucjonalnego ładu, albo też podejmują działania służące poszukiwaniu i wzmacnianiu istniejących zasobów, orientując się przy tym na strategię budujące autentyczny i przejrzysty układ stosunków z wychowankami. W kontekście przytaczanych tu sposobów definiowania, rysuje się także dokonany przez Doktorantkę obraz typologizujący wychowanków młodzieżowych ośrodków wychowawczych. Stanowią go wychowankowie: „rokujący poprawę, przebudzeni/pogubieni, uzdolnieni, neutralni, tymczasowi lokatorzy, nieuchwytni i chronieni”. Istotą jednak tego rozdziału pozostaje szczegółowa analiza przyjmowanych przez wychowawców strategii pracy z wychowankami skoncentrowanych bądź na budowaniu odpowiednich relacji, bądź na stanowieniu formalnego autorytetu, bądź też regulaminowego ładu instytucjonalnego. Syntetycznym obrazem kształtowania się świata badanych wychowawców w relacjach z ich wychowankami pozostaje – podobnie jak i w przypadku poprzedniego rozdziału – skonstruowany przez Autorkę schemat odzwierciedlający ten proces.

Więczy pracę zakończenie, w którym Autorka w syntetyczny sposób przedstawia wyniki swoich badań wraz z płynącymi z nich zaleceniami dla praktyki resocjalizacyjnej, w tym i dla procesu kształcenia pedagogów przygotowujących się do pracy w tego typu placówkach korekcyjno – wychowawczych. Godnym też podkreślenia są wynikające z tej pracy i wydobyte raz jeszcze przez Autorkę w niniejszym podsumowaniu postawy i orientacje wychowawców młodzieżowych ośrodków wychowawczych domagających się m.in. umiejscowienia ich w strukturze resortu wymiaru sprawiedliwości i tym samym wyposażenie w narzędzia dyscyplinujące, jakimi dysponują wychowawcy/funkcjonariusze zakładów poprawczych i zakładów karnych. Świadczy to o kompletnym dyletanctwie pedagogicznym badanej kadry wychowawczej, ale i równocześnie wskazuje jakim oddalonym od

współczesnych koncepcji i resocjalizacji pozostaje świecie społeczny wychowawców młodzieżowych ośrodków wychowawczych, którzy po latach pracy z tego typu młodzieżą zdecydowanie bardziej orientują się ku jurystycznym niż pedagogicznym koncepcjom postępowania korekcyjnego. A może przyczyna tego stanu rzeczy leży po stronie samego systemu kształcenia kadr dla potrzeb rozmaitych obszarów resocjalizacji?

Warto wreszcie na koniec podkreślić i jeszcze jeden walor niniejszego zakończenia. Autorka dzieli się w nim swoimi doświadczeniami w prowadzeniu badań w oparciu o metodologię badań jakościowych, wcale nie prostą i nie łatwą, wymagających wnikliwości i swoistej dyscypliny, ale i wielu doświadczeń badawczych. Poradziła sobie z nimi znakomicie. Warto zatem byłoby, aby Autorka upowszechniła przedstawione tu własne doświadczenia, zwłaszcza wśród początkujących adeptów nauki, którzy często upatrują w tego typu badaniach swoistą łatwość i możliwość szybkiego awansu naukowego.

Rozprawę doktorską Gabrieli Zuzanny Dobińskiej oceniam zdecydowanie pozytywnie. Przedstawione w recenzji walory teoretyczno – metodologiczne oraz empiryczne rozprawy, zrealizowane w niełatwej procedurze badań jakościowych, świadczą o tym, że jej Autorka wykazała się nie tylko szeroką wiedzą, ale i niezbędnymi umiejętnościami i predyspozycjami do samodzielnego prowadzenia badań naukowych, zwłaszcza badań osadzonych w metodologii badań jakościowych. Z pełnym więc przekonaniem stawiam wniosek o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów postępowania w toczącym się przewodzie doktorskim.

Wiesław Ambrozik

Poznań, 6 lutego 2023 r.